

J. G. Boering

Bosanemonen bij Vasse

Natuurwaarden in de knel

M. F. Mörzer Bruyns

De natuur nog steeds bedreigd

De natuurwaarden in ons land worden al sinds mensenheugenis bedreigd en vele generaties natuurvrienden hebben zich tot op de huidige dag ingespannen om te behouden wat behouden kon worden. Er behoeft daarop niet nader te worden ingegaan. Het is beangstigend dat het soms net lijkt of de bedreigingen steeds ernstiger worden. In vele gevallen kan nauwelijks iets worden gedaan door een enkeling, zoals met de zure regen en het radioactief afval. De berichten over deze problemen zijn daardoor somber. Het lijkt wel eens of er geen lichtpuntjes meer zijn en dat alle moeite en inspanning eigenlijk geen zoden aan de dijk hebben gezet. Zo erg is het gelukkig niet. Er zijn in 'De Levende Natuur' vele artikelen verschenen waarin zowel de bedreigingen als wat wél bereikt kon wor-

den, werden beschreven. In dit nummer zouden misschien alleen maar getuigenissen moeten worden opgenomen van het goede dat tot stand is gekomen. De inbreng die dr. C. G. van Leeuwen in de natuurbescherming heeft gehad, wettigt dat.

Toch veel bereikt

Er is immers door het natuurbeschermingsstreven na 1945 heel veel bereikt. Dit moet niet alleen worden afgemeten aan de toename in aantal en oppervlakte van de natuurreservaten van de staat, van Natuurmonumenten, van Vogelbescherming, van de Provinciale Landschappen en andere organisaties. De ontwikkeling van de inzichten in de samenhangen in de natuur, in de oecologie, zowel op het niveau van de individuen en soorten van planten en dieren

als van de plantengemeenschappen en van de levensgemeenschappen is nog indrukwekkender geweest. Dit is voor het natuurbehoud van bijzondere betekenis, omdat het beheer van 'de natuur' daardoor meer weloverwogen, verantwoord en effectiever is geworden. Het wil helaas niet zeggen dat alles wat tegenwoordig als oecologisch beheer wordt gepresenteerd, ook werkelijk weloverwogen en verantwoord is. Deze ontwikkeling is tot stand gekomen dank zij het onderzoek dat er de basis voor heeft gelegd. Dat bestond allereerst uit stelselmatige inventarisaties en karteringen, gevolgd door onderzoek naar relaties van soorten, gemeenschappen en levensgemeenschappen in ruimte en tijd.

Daardoor is het mogelijk geweest het 'beleid' en het 'beheer' zowel van de overheid als van de natuurbeschermingsorganisaties zodanig voor te lichten en te informeren, dat bescherming, aankoop en beheer in beginsel verantwoord kunnen worden gerealiseerd. De wetgeving op het gebied van de natuurbescherming, het faunabeheer, het milieu en de ruimtelijke ordening toont dit genoegzaam aan. Wanneer men dit alles ziet, krijgt men het gevoel: het kan haast niet beter.

Overheidszorg

Het is vooral de toenemende zorg van de zich in alle opzichten tot in details verantwoordelijk voelende overheid die dit heeft bereikt. Deze zorg voor het natuurbehoud brengt met zich mee dat er naar gestreefd wordt steeds meer soorten op steeds meer plaatsen te beschermen en te beheren en wel door de daarvoor aangewezen instanties.

Dat is op zichzelf juist en terecht. Maar er wordt daarbij wel eens vergeten, dat het niet alleen de ministeries, het Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en andere gevestigde organisaties zijn die hier een taak hebben. De 'particuliere beschermers' hebben ook taken en willen zich daarvan ook kwijten. Het gaat hier niet om de leden van de organisaties, die daaraan hun onmisbare medewerking geven, maar om al diegenen, die zelf eigenaar zijn van een terrein of terreintje met natuurwaarden. Velen van hen willen die waarden door goed beheer in stand houden. Zij hebben daarover hun eigen, soms originele en op ervaring gebaseerde verstandige mening. Het is dus helemaal niet zo, dat alleen de natuurterreinen die door de staat,

door Natuurmonumenten of door andere organisaties zijn aangekocht, toegewezen in een ruilverkaveling, onteigend of onder de Natuurbeschermingswet zijn gebracht, goed beheerd zouden worden.

Particuliere reservaten

Het is noodzakelijk zich te realiseren dat er terreinen zijn die beter in eigendom en beheer van particulieren kunnen blijven. De situatie wordt anders wanneer er van echt wanbeheer sprake is; dan is ingrijpen natuurlijk geboden. Maar er moet wel goed worden afgewogen of er inderdaad van wanbeheer sprake is, wanneer een particulier eigenaar anders beheert dan men op hoog niveau met goede bedoelingen als 'model' heeft ontwikkeld. Als voorbeeld kan genoemd worden de conflictsituatie die is ontstaan in 1982 naar aanleiding van het voornemen een belangrijk deel van het landgoed 'De Utrecht' te Hilvarenbeek onder de Natuurbeschermingswet te brengen.

Het gaat bij de natuurterreinen en terreintjes waarvan hier sprake is om bijvoorbeeld bossen en bosjes, heggen en houtwallen, eendenkooien, plassen en kolken, sloten en wegbermen en heide-terreinen. Deze kunnen behoren tot landbouwbedrijven, deel uitmaken van een particulier bosbezit of zo maar van iemand zijn. Er is één categorie van particulier eigendom die wellicht de belangrijkste is in dit opzicht, namelijk de particuliere landgoederen. Daarop wordt nu verder ingegaan.

Landgoederen

Landgoederen en buitenplaatsen zijn door de decennia heen altijd bolwerken geweest voor het natuur- en landschapsschoon. Men mag ook zeggen 'schatkamers' van natuurwaarden. De Natuurschoonwet, die gericht is op het behoud van landgoederen, dateert al vanaf 1928! Die waarden werden verkregen door ligging (vaak in gradiëntsituaties), aanleg en beheer. Het is niet verwonderlijk dat vele landgoederen in de loop der jaren vanwege hun natuur- en landschapsschoon werden aangekocht door de staat, natuurbeschermingsorganisaties en gemeenten, wanneer zij door de eigenaren moesten worden verkocht. Tot op heden behoren nog vele ervan tot de mooiste en meest gewaardeerde bezittingen van deze instanties.

Als voorbeelden worden — om tenminste enig idee te geven — ge-

noemd: Gooilust, Deelerwoud, Het Zwanewater, Singraven, De Hoge Veluwe en Broekhuizen. Het gaat om honderden van zulke landgoederen. Het is misschien niet zo algemeen bekend dat er nog heel veel landgoederen particulier eigendom zijn en ook 'particulier' worden beheerd. De Vereniging Nederlandse Landgoederen stelde in 1983 een lijst op. Het zijn er ongeveer 1300, waarvan er ongeveer 1000 zijn gerangschikt onder de Natuurschoonwet 1928. Vele van deze landgoederen zijn — nog steeds — 'bolwerken' en 'schatkamers'. Het zou de moeite waard zijn een inventarisatie te maken van zeldzame soorten, die er nu nog zijn omdat zij zich op landgoederen konden handhaven. De rapporten van de Natuurwetenschappelijke Commissie van de Natuurbeschermingsraad vermelden voor iedere ruilverkaveling de bijzondere betekenis van de landgoederen. Het belang van het behoud van de landgoederen is dan ook algemeen erkend en wordt ook in regeringsstukken, zoals in het Structuurschema Natuur- en Landschapsbehoud, aangegeven. Detailsgegevens zijn evenwel niet altijd bekend.

Bedreigingen

Af en toe komen de waarden van de landgoederen eens duidelijk voor het voetlicht, helaas vaak te laat of bijna te laat, zoals onlangs vanwege de plannen het tracé van de geplande 380 kV hoogspanningsleiding met masten van ± 50 m hoog van Doetinchem naar Hengelo (O) aan te leggen met een 75 m brede kaal te kappen strook door 10 Gelderse en Overijsselse landgoederen, onder andere door de landgoederen Koppel (Hummelo en Keppel), Suideras (Warnsveld), De Voorst (Gorssel), Ampsen (Lochem), Weldam (Goor) en Twickel (Delden). Enkele van deze behoren tot de mooiste landgoederen van Nederland met de oudste natuurlijke bossen.

Het is maar al te waar dat de landgoederen in het algemeen door allerlei andere ontwikkelingen worden bedreigd ook al doen de eigenaren en beheerders al het mogelijke om ze intact en waardevol te houden. De ontwikkeling van de openlucht recreatie is daarvan een van de belangrijkste, omdat door de aantrekkelijkheid van de landgoederen ieder jaar duizenden tot tienduizenden recreanten zo'n landgoed bezoeken. Schade door betreding, verstoring en vervuiling is haast niet te vermijden, hetgeen de

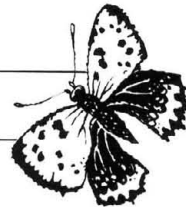

foto: RIN

Kasteel Broekhuizen te Leersum

waarden van zulke landgoederen in gevaar brengt. Het valt niet mee onder dergelijke omstandigheden een landgoed intact te houden omdat dit extra uitgaven vergt. Onderzoek van het Nederlands Economisch Instituut heeft aangetoond dat particuliere landgoederen deze uitgaven niet uit eigen opbrengsten kunnen bestrijden; subsidies ervoor zijn er niet. Deze situatie is bij particuliere landgoederen veel ongunstiger dan in vergelijkbare gevallen bij de staat of Natuurmonumenten, omdat de onderhoudskosten van staatsreservaten door middel van een jaarlijkse begroting worden gefinancierd terwijl organisaties als Natuurmonumenten daarvoor onderhoudssubsidies ontvangen.

Bestemmingsplannen

De landgoederen worden bij hun streven naar veiligstelling soms geholpen door maatregelen van de ruimtelijke ordening in de gemeentelijke bestemmingsplannen. Daarbij kunnen bepaalde gedeelten waar natuurwaarden aanwezig zijn, als 'natuurreservaat' of 'natuurgebied' worden bestemd. Dergelijke bestemmingen kunnen beperkingen met zich meebrengen voor het beheer, omdat de beheerder in gebieden met een dergelijke bestemming niet zonder meer wijziging kan aanbrengen in de bestaande situatie en soms maatregelen niet meer mag nemen. Het komt voor dat dergelij-

ke beperkingen meer kosten en minder inkomsten met zich brengen, zonder dat daarvoor in veel gevallen een passende compensatie kan worden gevonden.

Beperkingen

Deze soort beperkingen kunnen zo belastend worden voor een landgoedbeheer dat de beheerder liever had dat die waarden er maar niet waren, bijvoorbeeld het voorkomen van kenmerkende zeldzame planten zoals bepaalde soorten orchideeën of het nestelen van een bepaalde vogelsoort. Toch is iedere landgoedeigenaar of beheerder op zichzelf verheugd, dankbaar en trots dat zulke waarden op zijn landgoed (nog) aanwezig zijn. Het komt echter voor dat landgoedbeheerders, geplaagd door de natuurbeschermingsbemoeienis van buitenaf, vooral wanneer die bemoeienis leidt tot verminderde opbrengsten en meer beperkingen, weigeren mee te werken aan inventarisaties van natuurwaarden in hun landgoed. Helaas zijn er ook beheerders die uit een stilzwijgend protest tegen de bemoeienissen van buiten, nalaten om de speciale beheersmaatregelen te nemen die nodig zijn om de levensvoorwaarden voor bijzondere soorten of gezelschappen te behouden.

Vrije reservaten

In de hiervoor bedoelde situatie spant de natuurbescherming door haar overigens goed bedoelde bemoeienissen het paard achter de wagen. Er zou in dergelijke gevallen een samenwerking moeten kun-

nen zijn tussen de overheid en de landgoedbeheerder. Deze zou zich zo kunnen ontwikkelen dat er een nieuwe categorie van natuurreservaten ontstaat, wellicht op basis van beheersovereenkomsten. Er is wel eens meer gepleit voor zulke 'vrije', eigenlijk 'vrijwillig ingestelde' natuurreservaten. Zij hebben in Nederland echter nog geen officiële status. Zij bestaan al in andere landen en ook internationaal onder andere bij instellingen van 'Eurel', een Europese organisatie ter bevordering van de instelling van 'réserves libres'. In Nederland zouden zij te vergelijken zijn met de 'vrije-vogelreservaten' van de Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Vogels. Deze blijken gelukkig effectief te zijn.

Het zou een aanwinst zijn voor de natuurbescherming in Nederland als zulke reservaten een eigen status konden krijgen en daarmee erkenning. Dat zou betekenen: minder natuurwaarden in de knel.

Literatuur

- Biewenga, E., M. Maartens, L. Vogelzang, G. J. Meyer, 1984: Beheersovereenkomst in reservaten. Rapport Landbouwhogeschool Wageningen: Planologie, Natuurbeheer, Cultuurtechniek. Alg. en Regionale Landbouwkunde.
- Heybroek, H. M., 1984: Bosbeheer ten behoeve van natuurwaarden. Ned. Bosbouw-tijdschrift 56, 9/10: 229-240.
- Ned. Bosbouw-tijdschrift 55 (6) 1983: Artikelen van Redactie, W. J. Kooy & P. R. Schütz, R. A. A. Oldeman & M. F. Mörzer Bruyns betreffende het brengen van delen van het landgoed 'De Utrecht' onder de Natuurbeschermingswet.
- Ned. Ver. Landelijke Eigendom, 1984: Bosbouw en planologie. De landeigenaar 30, 12: 260-263.

Summary

Nature values endangered

Several famous reserves now owned by nature conservation institutions were originally private property. There are still a great many private grounds which are well kept, containing a richness of nature values. The conservation of these values often is uncertain. The author pleads for the establishment of so-called free nature reserves in these areas, a category which is unknown in the Netherlands, except for some bird sanctuaries.

Prof. dr. M. F. Mörzer Bruyns
p/a Zutphenseweg 3
6997 CH Hoog Keppel